

**SOVET DAVLATINING XORIJIY MAMLAKATLAR BILAN
HAMKORLIGIDA O‘ZBEKISTON FANLAR AKADEMIYASINING O‘RNI**

DOI: 10.5281/zenodo.11127763

Sarvar Tulkinovich Axmedov

Qarshi davlat universiteti tayanch doktoranti, Qarshi axborot texnologiyalari va
menejment universiteti katta o‘qituvchisi.

Qashqadaryo viloyati, Qarshi shahar.

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekiston Fanlar akademiyasining ilm-fanning aniq fanlar sohasida XX asrning 60-70 yillarda xorijiy davlatlar bilan hamkorlik aloqalarining olib borishi, rivojlanishi, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi akademik olimlarining xalqaro konferensiyalarda o‘z ma‘ruzalari bilan ishtirok etishi, shuningdek, O‘zbekiston sobiq Ittifoqning tarkibida bo‘lgan davrda ilm-fan sohasidagi xalqaro aloqalarida faol ishtirok etganligi manbalar asosida ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: xalqaro aloqalar, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi, xalqaro simpozium, ilm-fan aloqalari, geologiya, atom energiyasi, xalqaro gidrogeologiya

Аннотация: В данной статье рассматривается развитие и сотрудничество Академии наук Узбекистана в области точных наук с зарубежными странами в 60-70-е годы XX века, участие академических ученых Академии наук Узбекистана в международных конференциях с их лекциями, также на основе источников показано, что Узбекистан активно участвовал в международных отношениях в области науки в то время, когда он был в составе бывшего Союза.

Ключевые слова: международные отношения, Академия наук Узбекистана, международный симпозиум, научные связи, геология, атомная энергетика, международная гидрогеология.

Abstract: In this article, the development and cooperation of the Academy of Sciences of Uzbekistan in the field of exact sciences with foreign countries in the 60-70s of the XX century, the participation of academic scientists of the Academy of

Sciences of Uzbekistan in international conferences with their lectures, it is also shown on the basis of the sources that Uzbekistan actively participated in international relations in the field of science during the time when it was part of the former Union.

Key words: international relations, Academy of Sciences of Uzbekistan, international symposium, science relations, geology, atomic energy, international hydrogeology

Jahon davlatlari ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanishini belgilashning asosiy shartlaridan biri ilm-fan sohasining taraqqiyoti bilan chambarchas bog‘liqligidir. Bugungi kunda rivojlangan davlatlarda ilm-fan sohasida o‘ziga xos strategiya ishlab chiqilib, tizimda doimiy ravishda yangilanishlar va o‘zgarishlar yuz bermoqda. Ilm-fan islohotlari, sohaga axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, fan olimlari o‘rtasida tajriba almashish, xalqaro konferensiyalarda o‘z ilmiy ma’ruzalari bilan ishtirok etishi shular jumlasidandir.

“O‘zbekistonning Markaziy Osiyodagi ilmiy salohiyati yuqori mamlakat sifatida jahon mamlakatlari tomonidan e’tirof etilishi bejiz emas. Ilm-fan iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini rivojlantirishda juda muhim o‘rin tutadi, bu holatda davlat birinchi navbatda fanlar akademiyasiga tayanadi, bugungi kunda ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasi juda dolzarb ahamiyatga ega... Ayni paytda jahonning yetakchi institutlari, universitetlari, ilmiy markazlari va fanlar akademiyalari bilan ilmiy hamkorlikni yanada rivojlantirishni taqozo etmoqda”¹ – deb ta’kidlagan edi O‘zbekiston Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev.

XX asrning 60 yillaridan boshlab O‘zbekistonning xorijiy davlatlar bilan ilmiy aloqalari rivojlangan. Ammo bu aloqalar nihoyatda murakkab sharoitda amalga oshirilgan. Bunday vaziyatda ilm-fan ma’muriy buyruqbozlik tuzimining "quliga", kommunistik mafkuraning o‘z siyosiy maqsadlarini amalga oshirishga ko‘mak

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг бир гуруҳ фан арбоблари, давлат ва жамоат ташкилотлари вакиллари, Фанлар академияси аъзолари, мамлакатимизнинг етакчи олий ўқув юртлари ректорлари билан учрашув дагинутки. - Т., 30 декабр 2016 // [электрон ресурс]. // www.gazeta.uz/ru/2016/12/31/science/ (мурожаат санаси: 08.05.2022)

beruvchi vositasiga aylangan. Endi bunday holga yo‘l qo‘ymaslik esa ushbu mavzuni chuqur, har tomonlama tadqiq etishni talab qiladi.

O‘zbekiston Fanlar akademiyasi ilm-fan sohadagi xalqaro hamkorlik aloqalarini olib borishda muhim rol o‘ynagan hamda olimlarga yordam bergan. Jumladan, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi bilan Polsha davlati hamda Chexoslovakiya fanlar akademiyasi o‘rtasida ilmiy aloqalari yo‘lga qo‘yilgan. Masalan, Organik kimyo institutining organik sintez kabinetini dotsenti Y. Vruble O‘zbekiston florasiidan hosil qilingan yangi alkaloidlarni olish va ularning tuzilishini aniqlash yuzasidan ilmiy tadqiqotlar bilan tanishgan bo‘lsa, Chexoslovakiya davlatining geolog olimlari A. Gatsiya, M. Oberdjek, Z. Boshechki, kimyogarlar Ye. Novotniy, G. Vshiklo, Hindiston sharqshunos olimi M. Ashraf, Birlashgan Arab Respublikasining va boshqa malakatlarning olimlari ham O‘zbekistonda fanning turli sohalari bo‘yicha ilmiy ishlarning qanday qo‘yilganligi bilan tanishishgan².

XX asrning 60 yillarida o‘zbek olimlarining xalqaro ilmiy aloqalari dunyoning turli mamlakatlarida o‘tkazilgan xalqaro kongresslar, konferensiyalar, simpoziumlarda qatnashish orqali amalga oshirilgan. Jumladan, O‘zbekistonning 100 dan ortiq olimlari xorijiy davlatlarda o‘tkazilgan turli xil xalqaro simpoziumlarga ishtirok etishgan. Mazkur olimlar orasida O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasining prezidenti Ubay Orifov bo‘lgan. U Daniyada fizika tadqiqotlarida radioizotoplardan foydalanish bo‘yicha o‘tkazilgan xalqaro konferensiyada qatnashgan bo‘lsa, akademik G‘ani Mavlonov Daniyada o‘tkazilgan xalqaro gidrogeologiya birlashmasining yig‘ilishida, akademik S. Azimov yuqori energiya zarrachalari fizikasi bo‘yicha AQShda o‘tkazilgan xalqaro konferensiyada, professor Y.To‘raqulov Daniya va Yaponiyada endokrinologiya bo‘yicha o‘tkazilgan I va II xalqaro kongresslarlarda, professor G. Mahkamov Gonolulu (Gavay orollari)da o‘tkazilgan Tinch okean kongressining ishida ishtirok etishgan hamda Chexoslovakiya tibbiyot xodimlari oldida ma’ruza qilishgan³.

²АбуталиповЧ. А. Ўзбекистоннингхалқароалоқалари. Т., “Ўздавнашр”, 1984. –Б.159.

³Шукурова Х. Совет Ўзбекистонинг халқаро алоқалари. Т., “Ўзбекистони Сурх”. 1964. –Б.25.

Shuningdek, xorijiy davlat olimlaridan chexoslovakiyalik geolog olimlar G. Obordjak, Bojечkiy, Novotniy, hindistonlik J.Naydu, amerikalik Kraukon, polshalik kimyogar Vrubel, fransiyalik gidrotexnik Shollerlar O‘zbekiston Fanlar akademiyasida bo‘lib, ilmiy yutuqlar bilan tanishgan bo‘lsa, xitoylik olim Jen-Fu-in va Chjen uze-uchuy O‘zSSR Fanlar akademiyasining gidrogeologiya instituti ishi bilan, xitoylik Chjan-Chjen Van botanika institutining ishi bilan tanishib chiqishgan⁴.

O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasi akademiklari T.Z.Zohidov, T.A.Sarimsoqov, S.A.Azimov, O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasi korrespondent a‘zosi K.S.Ahmedovlar AQShga borib, oliy o‘quv yurtlaridagi ta’lim strukturasi hamda ilmiy kadrlar tayyorlash ishi bilan tanishishgan. O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasi korrespondent a‘zosi V.P.Shcheglov yer qobig‘ining hozirgi harakati yuzasidan GDRda bo‘lib o‘tgan simpoziumda ishtirok etgan hamda “Hozirgi zamon astronomiya tadqiqotlarida qit‘alarining harakati” degan mavzuda ma’ruza qilgan⁵

Kimyo fanlari doktori N. A. Abubakirov Chexoslovakiyada bo‘lib, tabiiy qo‘shilmalar kimyosiga bag‘ishlangan simpozium ishida qatnashgan va “Strof antidinning angidro qo‘shilmasi” degan mavzuda ma’ruza qilgan. Fizika-matematika fanlari doktori M. Y.Antonovskiy Polsha matematiklarining taklifi bilan Polsha Fanlar akademiyasining matematika institutida bo‘lib, yarim maydonchalar bilan bog‘liq bo‘lgan oshkora akslar nazariyasidan hamda bularning yarim maydonchalari va topologik algebrasi haqida o‘z ma’ruzalari bilan ishtirok etgan⁶.

1962 yilda O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasi gidrogeologiya va injeyeyenerlik geologiyasi institutida, YUNESKO qaroriga binoan, arid zonalarini o‘zlashtirish sohasidagi metodlarini o‘rganish uchun xalqaro kurslar ochilgan. Osiyo va Afrika mamlakatlarining, jumladan, Hindiston, Eron, Isroil, Livan, BAR, Turkiya va boshqa davlatlarning gidrologlari va tuproqshunoslari to‘rt oy davomida o‘zbek olimlari va injenerlarining ma’ruzalarini tinglashgan. Shuningdek, 1962 yil avgust

⁴Шукурова Х. Совет Ўзбекистонинг халқаро алоқалари. Т., “Ўзбекистони Сурх”. 1964. –Б.29.

⁵Абуталипов Ч. А. Ўзбекистоннинг халқаро алоқалари. Т., “Ўздавнашр”, 1984. –Б.155.

⁶Абуталипов Ч. А. Ўзбекистоннинг халқаро алоқалари. Т., “Ўздавнашр”, 1984. –Б.156.

oyida Toshkentda bo‘lib o‘tgan gidrologlar jahon forumini ham xalqaro ahamiyatga ega bo‘lgan eng yirik ilmiy tadbirlar qatoriga qo‘shish mumkin. Bu forumda dunyodagi oltita qit‘aning 24 mamlakati – Fransiya, Italiya, Pokiston, AQSH, Avstraliya, Chili, Niderlandiya, BAR, Hindiston Suriya, Vengriya, Eron, Braziliya, Livan, Isroil, Turkiya, Afg‘oniston, Gretsiya, Tunis, ngliya, Avstriya, Jazoir Kipr davlatlaridan olimlar ishtirok etishgan. Mazkur xalqaro forumda 51 ta ma‘ruza tinglanib, 37 tasi o‘zbek olimlarining, shu jumladan, 20 tasi mahaliy olimlarning ma‘ruzalari hisoblangan⁷.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, O‘zbekistonning ilm-fan sohasidagi xalqaro hamkorlik aloqalarining yana bir ko‘rinishi atom energiyasi sohasida bo‘lgan. Jumladan, 1964 yilda Toshkentda SEV doimiy komissiyasining atom energiyasini tinchlik maqsadlarida foydalanish masalasiga bag‘ishlangan majlisining o‘tkazilishi muhim voqea hisoblandi. Seminarda Vengriya, Chexoslovakiya, Polsha va Ruminiya davlatlaridan vakillari qatnashgan. Mazkur yilda atom energiyasi bo‘yicha Xalqaro agentlikning ilmiy-konsultativ komitetining sessiyasi chaqirilgan. BMTning ilmiy konsultativ komitetining sessiyasi o‘tkazilib, bunda Jenevada atom energiyasini tinchlik maqsadlarida foydalanish masalasiga bag‘ishlangan III Xalqaro konferensiyaning chaqirilishiga tayyorgarlik ko‘rish masalalari ko‘rilgan⁸.

Shuningdek, Chexoslovakiya kibernetik olimlar tajribasini O‘zbekiston SSR Fanlar akademiyasi olimlari axborot hisoblash tizimlarini ishlab chiqish va joriy etishda, xususan, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi huzuridagi ilmiy tadqiqot ishlari ABSni yaratishda foydalanishgan⁹. 1966 yilda “Arxitektura CHSSR” jurnalida pragalik arxitektor P.Shvaxaning maqolasi bosilib chiqildi va unda toshkentlik arxitektorlarning ishlari to‘g‘risidagi o‘z xotiralari bilan fikr almashishgan¹⁰. Shuningdek, 1966 yili Toshkentda jahonga mashhur chex jurnallarining katta

⁷Абуталипов Ч. А. Ўзбекистоннинг халқаро алоқалари. Т., “Ўздавнашр”, 1984. –Б.161.

⁸Зияев Х. Ўзбекистоннинг хорижий мамлакатлар билан иқтисодий ва маданий алоқалари (1960-1980 йиллар). Т., “Фан”, 1986. –Б.27.

⁹О‘з. МА. R-2415-fond, 1-ro‘uxat, 19-ish, 46-varaq.

¹⁰“Правда Востока”, 1966yil, 26 март.

ko'rgazmasi bo'lib o'tgan. Laboratoriyada va texnikada qo'llanadigan jurnallar namoyish qilingan ushbu ko'rgazmaning maxsus bo'limi o'zbek olimlarida, ayniqsa, katta qiziqish uyg'otgan¹¹. Jumladan, Toshkent shahrida bu xildagi ko'rgazmalar bir necha bor o'tkazildi¹².

1968 yilda yadro fizikasi institutida o'zbek va hind olimlarini qiziqtirgan ilmiy muammolar bo'yicha hamkorlikda tadqiqotlar olib borishga kelishilgan. Shu maqsadda sobiq SSSR FA Prezidiumi muzokaralar olib borish uchun Dehliga SSSR FA vitse-prezidenti, akademik A.P.Vinogradov boshchiligida delegatsiya yuboriladi. Delegatsiya tarkibiga O'zbekiston Fanlar akademiyasi prezidenti, akademik O.S.Sodiqov va boshqa ittifoqdosh respublikalarning vakllari kiritilgan. Dehlida yer haqidagi fan, onkologiya, matematika va fizika, tabiiy birikmalar kimyosi, dorivor o'simliklarni ekish va ularni o'rganish muammolari, ijtimoiy fanlar va boshqa sohalarda hamkorlik qilishning asosiy yo'nalishlari haqida kelishib olingan.

1968 yil sentabr oyida Toshkent shahrida o'zbek-hind ilmiy simpoziumi o'tkazilib, unda 150 ga yaqin o'zbek, 15 nafar hind olimlari ishtirok etgan, tabiiy birikmalar kimyosining turli muammolari bo'yicha yuzdan ortiq ma'ruzalar tinglandi hamda hind olimlari ilmiy muassasalar faoliyati, O'zbekiston kimyo sanoati korxonalarini bilan tanishishgan¹³.

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, O'zbekiston SSR fanlar akademiyasi aniq fanlar sohasidagi hamkorlik aloqalari olib borgan. O'zbekistonning xalqaro aloqalarini rivojlanishida O'zbekiston Fanlar akademiyasining akademik olimlar munosib hissa qo'shgan hamda o'z tajribalarini xorijiy davlat olimlari bilan almashishgan. Umuman olganda, xalqaro hamkorlik O'zbekistonda fan sohasini yanada bir pog'ona ko'tarilishiga olib kelgan.

¹¹“Правда Востока”, 1966yil, 26 март.

¹²O'z. MA. R-2415-fond, 1- ro'yxat, 19- ish, 116- varaq.

¹³O'z. MA. R-2415-fond, 1- ro'yxat, 19- ish, 116- varaq.